

Филолошки факултет Универзитета у Београду
Годишњак Катедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима
за школску 2009/2010. годину
Посвећено успомени на др Предрага Станојевића
Година V, Београд 2010, стр. 143–153

Александар Лома
О словенском рају

куму Пеци у спомен

Један дијалектизам из Црне Горе, рачес 'рај' < *рашчест 'удео', даје повод за поновно разматрање традиционалне иранске етимологије прасл. речи raj_ и у вези са њом есхатолошких представа старих Словена.

К л љ у ч н е р е ч и: српски дијалекти; словенска етимологија; иранизми; стара словенска религија; индивидуална есхатологија.

Повод настанку овога рада дао је један усамљен дијалектизам. У рукопису етимолошког речника који је за собом оставио Петар Скок († 1956) нашла се и одредница рачес. Ту реч Скок је црпао из речника Југославенске академије (RJA XII/1952, 849a), где је забележена без дефиниције значења, само у изразу Рачес му душа имала!, из Црне Горе, од приносника Андрије Јовићевића. Издавачи Скокова речника одважили су се да допишу следеће тумачење: „Vjerojatno od sintagme raj čestiti (Palmotić) 'raj, rajsko veselje'“. Ту синтагму иста свеска s.v. 1. raj (956a) доиста бележи са примерима из Ц. Палмотића (Uživajte raj čestiti od ljubavi drage i mile!), дубровачког писца XVII в., и Вида Дошена, родом из велебитског приморја, у спису издатом у Загребу 1768. (Da se uvijek s njim veseli, kad čestiti raj naseli).

У грађи РСА нашла се још једна потврда ове речи, која је избавља из статуса хапакса и донекле расветљује њену гласовну историју. Она нас је упутила на чланак Луке Јововића под насловом „Црногорски прилози“ у ZNŽOJS 1: 63-106. Тамо је на стр. 96 реч о погребним обичајима код римокатолика и православних у Бару и околини:

Poslije pokopa pije se na groblje rakija i vino za dušu pokojnika (kod pravoslavних i koljiva), govoreći: račest imao, (račest valjda dolazi od turskog jezika: rahat čas, mirni čas imao!), ili: pokoj imao (pravoslavni: Bog da ga prosti!). Svoјta odgovori: „i vama dobri život“.

Приносникова турска „етимологија“ нема вредности, али облик који он даје указује да је реч првобитно имала -т на крају (упрошћење -ст > -с типа ж*лѡс својствено је свим зетско-сјеничким говорима, Ивић 1985: 162) и као да говори у прилог извођењу од рај честити.

Нема потврде да је синтагма рај честити постојала у народном говору. Но то није искључено. Придев честит је јужнословенски: буг., мак. честит, слн. čestit, све од *čestit_, по образовању изведеница на -to- од i-основе *čest_ ‘удео’ (ЭССЯ 4: 105; за творбу уп. Vaillant 1974: § 990); његово данашње значење је секундарно, као и код синонимнога поштен, стсрп. поч_тен_, који уствари значи ‘онај који заслужује поштовање’; честит је дословно ‘онај који је обдарен чешћу, тј. уделом’; семасиологија је слична као код богат, од *bogъ у изворном значењу ‘удео’. Ако рај честити код двојице писаца из XVII–XVIII в. одражава обрт народног говора а није пука књишка конструкција, његово основно значење било би ‘рај, тј. вечно блаженство које неке заслужено пада у део’.

Да је реч чест < *čest_ могла имати есхатолошко значење показују неке њене употребе у српскословенској књижевности, али и у усменој народној поезији. Формула у условним проклетствима старосрпских правних споменика да има чест_ с Ијудою (MS 167), чест_ его боуди с_ роудою (MS 263) односи се на Јудину посмртну судбину.¹ У епским песмама, придев честит се каткад употребљава да изрази исти појам, али у позитивном смислу, тако на крају песме „Пропаст царства Српскога“ (Вук II 46о, 92-93, од слепице из Гргуреваца):

Све је свето и честито било
И миломе Богу приступачно

Занимљиви су и стихови из песме „Свети Саво“, коју је Вук забележио од следе Степаније (II 23о, 37-39):

„Просто да си, Немањићу Саво!
„Проста душа твојих родитеља!
„Проста душа, а честито т’јело!

У тој песми присутна је идеја о цркви-задужбини као „вјечној кући на ономе свијету“ свога ктитора, коме се у њој „поје летурђија оног св’јета, као и овога!“¹. При таквом поистовећењу надгробне цркве са рајским насељем, покојниково тело, очувано и мироточиво, и само је честито, тј. има удела у рајском блаженству његове душе.

Из нашег досадашњег разматрања излази да је извођење речи рачес из рај честити са семантичке стране сасвим прихватљиво. Но гласовни процес којим би се рај честити скратило у рачес побуђује сумње. Пре него изобличење тога споја, рачес се да протумачити као регуларан дијалекатски рефлекс творбено прозирне формације *рашчест. Дисимилаторно упрошћавање шч у ч и сц у ц (нпр. праћићи, праці место прашчићи, прасци, рачупати, рацепити уместо рашчупати, расц(иј)епити) среће се у многим говорима нашег језика, на југозападу у дубровачком, перашком, прчањском, црмничком, делимично или ретко у кучком и зетском говору, затим на призренско-тимочком, косовско-ресавском и смедеревско-вршачком терену; забележено је и код Крашована у румунском Банату, као и код Галипољских Срба, некадашње исељеничке енклаве у околини Цариграда.² За нас је довољно сазнање да је оно присутно на терену старе Црне Горе, одакле потичу Јовићевићеви приноси речнику ЈАЗУ. Изворном нагласку *р̄ашч;ст (књижевно би било рашчест) на том терену управо би одговарао рачест (Ивић 1985: 158), како га је Јововић и забележио.³ С обзиром на све ово,

¹ В. Даничић III 463 s.v. Она чешће долази и у варијанти да =ст_ причест_ник_ Июд> (MS 64, 68), да е причесник_к_ Июди (MS 450), причесник_пр>дател=м_ (MS 73), да боудет_ причест_ник_ рек_шим_ : раз_пни =го (MS 16), да = причесник_от_вр_гшим се Христа Арии и Несторию (135). Само у једном случају, у аренги Светоарханђеловске хрисовуље, реч је употребљена у другачијем, позитивном контексту: причестники члов>колюбия божия (Даничић 2: 445).

² Реметић 1985: 198, са даљом литературом.

³ Ексерпатор за РСА није пренео његов акценат.

реконструкција рачес(т) < *рашчест сасвим је реална, премда у свом изворном лику реч није посведочена другде на јужнословенском терену.⁴

На творбеном плану, *рашчест се анализира као раз-чест, поствербал од глагола *orz-čęstiti, деноминала од čęst_ ‘(у)део’ и преверба *orz- > раз-. Тај облик одражен је у чешком rozčastiti, а другачије образовање од истих елемената имамо у чеш. rozčast’ovati, глуж. rozčaścować, пољ. rozczęstować ‘разделити (угошћавајући)’. Ако рачес заиста значи ‘рај’ и своди се на *рашчест, посреди би била представа о нечем што покојнику бива додељено на оном свету, која је, с обзиром на пољско значење, могла у себе укључивати и идеју гостопримства.⁵

При усамљености потврде ово остаје само претпоставка, која, међутим, може наћи потпору у околности да се слично или исто значење претпоставља и за општесловенску реч *гај_. Она се не тумачи из словенских језичких средстава, а највероватнија етимологија везује је са речју у значењу ‘добро, богатство’ у староиндијском и староиранском (вед. *gau-*, асс. *gauim*, gen. *gāyaN* = авест. асс. *gaēm*, gen. *gāiiō*) и даље са лат. *rēs*, rei ‘ствар’ (EWA1a 2: 438 sq.). У индоиранском уз именицу постоји глаголски корен *gā-* ‘давати, поклањати’, каткад са њом самом као објектом (*figura etymologica*): *rāsi asme gauim* ‘дајеш нам благо (о Индри)’ (RV II 11, 13). На безброј места где се среће у Ведама, та реч редовно означава различита добра, блага која људи траже од богова и која им ови удељују. Исти је случај и са њеном употребом у Авести. У химни посвећеној Митри, сам Митра се пита: *kahmāi raēšča hvaršnasča ... azšm baxšāni* „Коме да уделим блага и срећу?“ (Gershevitch 126). За „уделити“ употребљена је дезидеративна основа глаголског корена **bhagh-* од којег су изведени термини од кључног религијског значаја, авест. *baγa-*, стперс. *bagā-*, стслов. *bogъ* ‘уделитељ > бог’. У дозораостријској религији старих Иранаца изгледа да је Митра био *bagā- par excellence* (Widengren 1965: 118 sq.), док је у ведској бог *Bhaga-* ‘Уделитељ’ један од Митриних пратилаца. Претпоставка да је словенска реч **bogъ* променила своје горепоменуто изворно значење ‘удео, имање, богатство’ под иранским утицајем може се конкретније довести у везу са зрачењем култа Митре као врховног бога из северног прибрежја Црног Мора, које су у античко доба настањивала иранска племена Скити и Сармати. За нас је важно да се прасл. **гај_* због -а- (а не **ѣ*) не може сматрати прасродним са горенаведеним речима у староиндијском, староиранском и латинском, већ важи као рана позајмљеница из иранског, и да се та позајмица удева

4 У нама доступним дијалекатским речницима са подручја Црне Горе, где би се најпре очекивало да буде посведочена, нисмо је успели наћи. Она свакако нема везе са именом села у Кучима Раћеси (ген. -еха), које се своди на Радотјеси, како је и забележено у XV в. (Петровић 1988: 116); посредни је множина личног имена Радот>х.

5 Идеја вечитог гошћења на ономе свету везује се пре свега за „ексклузивна боравишта“ резервисана за ратнике пале у боју (германска Валхала, староиндијска Индралока, грчка Леука; за трагове те представе у српској епици в. Лома 2002: 133 sq.). Онај свет се замишља и као место поновног састанка, виђења са умрлим прецима. Ведски бог мртвих Јама описан је као „окупљач народа“ (*sa[ga]manam jānānām*, асс.); истим глаголом **s\-]id-* који у руском служи за „довиђења!“ (до свиданя) у Ведама се описује поновно састајање покојникове душе са прецима (*pitaraN*) на вишњем небу а у грчкој митологији боравиште умрлих и његов владар (хом. ..ζ. ..δος, класично .ιδης), уп. Puhvel 198 sq., 131. За могућу везу зороастријског појма „Дома песме“ (авест. *garō pmana-*, срперс. *garōtmān*) са епским посмртним „словом“ („славом јунака“) в. Лома 2008: 174. За представе старих Индоевропљана о индивидуалној есхатологији уп. и Sergent 2005: 380-384.

у исти културноисторијски контекст као и сам словенски назив за „бога“, на шта указује већ њена овде предочена контекстуална веза са изведеницама од значењски блиског корена *bhagh-.

Значење које је овај иранизам попримио код старих Словена указује да им је он дошао у есхатолошком контексту удела, блага која бог удељује човеку на оном свету. Неке употребе исте речи у Ведама указују да је она још од индоиранског доба могла имати ту конотацију. Посебно је у том погледу занимљиво место RV VIII 48, 7, између осталог јер се ту употребљава иста глаголска основа bhak`-, али у медијалном значењу ‘кушати, уживати’: i`ireaa te manasā sutasya bhak`īmahī pitryasyeva gāyaN ‘бодри духом желимо да кушамо од твога (Соминог) сока као отачког блага’.⁶ Придев pitrya- даје речи есхатолошку димензију, јер се он односи на „оце“ (pitaraN), тј. душе предака; „отачко благо“ треба схватити као бесмртност и загробно блаженство (уп. 3: arāta somam ame`tā abhūma – iganma jyotir avidāma devin „пописмо сому, постадосмо бесмртни, доспесмо у светлост, нађосмо богове“), који се замишља „посред неба“ (RV X 15, 14: madhye divaN), „на највишем небу“ (RV X 14, 8: parame vyoman), „на трећем своду, трећем небу“ (RV IX 113, 9: trināke tridive divaN), уп. Macdonell 1898: 167. На некој још дубљој, праиндоевропској равни, онострани „удео“ могао је бити схваћен и конкретније. Фразеолошко-етимолошке подударности између ведских стихова, хетитских текстова везаних за краљевску сахрану и хомерске представе о „Јелисејским пољима“ указују на пасторални пандан „вечним ловиштима“ северноамеричких Индијанаца: покојнику на оном свету бива додељен пашњак, на којем ће напасати своју стоку (Puhvel 1987: 139 sq.); треба подсетити да је код старих Индоевропљана стока била основно мерило вредности, што је нашло свој одраз у лексици (нпр. срп. благо у значењу ‘стока’, лат. pecunia ‘новац’ од pecus ‘ситна стока’ (Benveniste 1979/1: 47 sq.), рус. скот ‘стока’ као етимолошки пандан немачком Schatz ‘благо’ итд.). Вероватно нећемо много погрешити ако и старим Словенима припишемо веровање у изобилне „небеске пашњаке“ пуне стоке као оличење загробног благостања, божански „дар“ или „удео“ који допада покојнику, означен позајмљеницом из иранског *raǰ_.⁷

У Септуагинти лар.δειςος преводи, кад је реч о Едену, хебр. gan ‘врт’, на другим местима и синонимно pardēs, које се своди на исти староирански предлог као грчка реч, авест. pairi-daēza-, дословно ‘об-зид’ (Frisk 2: 473; Chantraine 857; Brandenstein/Mayrhofer 137).

Назив се првобитно односио на ограђене зверињаке и ловишта персијских владара; то значи и гр. *παρ.δειςος* у дохришћанској употреби,

6 Ово је место иначе значајно за реконструкцију „индоевропског песничког језика“, јер spoj i`ireaa ... manasā етимолошки одговара грчком хомерском *.ερ.ν μ.νος*, уп. Schmitt 1967: 28, са литературом. Топоров (1995: 535, нап. 17) у вези са прасл. *raǰ_ скреће пажњу на везу стинд. *rāyo* (gen.sg.) у RV VII 93, 2 са глаголским кореном који је у основи иранско-балтословенске изоглосе авест. *sp̥knta-*, лит. *šventas*, прасл. *svęť.

7 Код старих Балта и Словена бог стоке био је истовремено и владар онога света (лит. Велс или Виелона, словенски Волос или Велес). Као што се мртвац спаљивао да би му душа отишла на небо, тако су и Литавци о Велсовом празнику спаљивали кости домаћих животиња, очито стога да би оне „васкрсле“ на оностраним пашњацима њихових умрлих предака (лит. *vel+s*). Сличан обичај био је познат и источним Словенима (спаљивање „кравље смрти“ на дан Св. Власија, који је због сличности имена заменио паганског бога). Уп. В. В. Иванов / В. Н. Топоров у МНМ 1: 228с-229а. почевши од Ксенофонта; у том, световном значењу ‘ограђеног простора, имања, врта’ ушла је у акадски (*pardesu*), еламски (*bartetaš8*), јерменски (*partēz*) арамејски (*pardaysa*) и сам хебрејски; у савременом персијском *rālēz* значи ‘повртњак’.

Значење раја реч је попримила у библијском контексту, одакле је преузето у ислам; ар. *firdaws* је највиши ниво раја, *ǰannat*, дословно такође ‘врт’).

Унутар самог Светог писма, може се проследити помак „рајског врта“ са антропологијске равни у старозаветној књизи Постања – где је тај мотив стављен у службу теодицеје – до есхатолошке у Новом завету. На једном месту Друге посланице Коринћанима апостол Павле помиње брата у Христу који се узнео *.ως τριτου ο\ρανου* и *εξς τ.ν παρ.δειςον* (Cor. 2, 12, 2-4). Разбојнику који се покајао на крсту и замолио Христа да га се сети кад доспе у своје царство, Христос обећа да ће се сутра срести са њим *ἔν τς παραδεισῶα*. Јован Богослов у „Откровењу“ 2, 7 алудира на „Дрво живота“ у „Божјем врту“ из књиге Постања. Семантички развој словенске речи текао је обрнуто од грчке, код које он полази од старозаветне књиге Постања и овоземаљске представе о ограђеном врту да би у Новом завету попримио значење небеског боравишта обећаног душама праведника. Употреба речи рај у словенским језицима и њена етимологија на дубљем индоевропском плану јасно указују да она није значила ‘врт’ нити ишта слично све до покрштења.¹⁰ Већ у првом валу ширења хришћанства међу Словенима, као и другим народима, средишњу улогу морао је имати новозаветни појам загробног блаженства – раја резервисаног за вернике. Да би се он предочио Словенима, употребљен је израз за одговарајућу представу који је већ постојао у њиховој традиционалној религији. Нови завет преведен је на словенски пре Старог; како је у Новом завету есхатолошки, небески *παρ.δειςος* преведен са рај, иста словенска реч

доцније је употребљена да се преведе иста грчка реч у примени на старозаветни врт у Едену, иако се сам појам ограђеног врта у словенским језицима исказује другим речима. У примени на обичне земаљске вртове *пар.δειςος* се преводи речима заграда, врџоградъ и др. У значењу „раја“ у црквенословенском па и у српскословенском ређе се употребљава друга реч, порода, која се у крајњој линији своди на грчку *пар.δειςος*, било путем народноетимолошког преобличења према по и род(ити), било посредством неког грчког народског облика попут нгр. *пар.δη* (Vasmer 1944: 121).

Модел није био рус. порода ‘сој, пасмина, раса, врста (о домаћим животињама); минерал’ (тако Фасмер III 330), већ стсл. пород_ство, порождени= ‘поновно рођење, препород, васкрсење, гр. *Ἰναυ.ννησις, Ἰν.στασις*’; рајски врт је тако реинтерпретиран као место поновног рођења након смрти. Разлог за замену ћирилометодијевског превода речју раи вероватно је била неподесност паганске речи за исказивање хришћанског појма у језичком осећању дела Словена на подручју Бугарске и Македоније, пошто порода најпре долази у нејеванђеоским

8 Од староперсијског дијалекатског облика *paridaida-* (Brandenstein/Mayrhofer l.c.).

9 Јудаистичка есхатолошка представа „трећег неба“ подудара се са горепоменутом ведском.

10 Топоними као срп. Рајац (планина у западној Србији; село код Неготина), мак. Раец код Кавадараца, словачки Рајес, ако их треба схватити као ‘мали рај’, тј. места налик на рајски врт, вероватно одражавају хришћански развој значења.

споменицима _____ насталим у XI в. на том подручју (Синајски требник, Супрасаљски зборник).¹¹

У фразеологији српске усмене књижевности још је присутно колебање између изворног, претхришћанског значења речи рај као удела, односно награде коју душа получаје након смрти и секундарног значења рајског врта, заснованог на новозаветној есхатологизацији старозаветног Едена. У слепачким песмама прве књиге Вукове збирке обрт рај достати алтернира са рај допасти (218о, 15: а душица рај допала са Вуковом напоменом: „Мјесто допала једни кажу достала; 219о: а душица рај достала; уп. и раја достајати у побожној песми „Мајка светога Петра“ 208о, 9, 32), где је допасти са необичном рекцијом (објекат у акузативу) очито секундарно и подстакнуто представом о месту камо се одлази, а доста(ја)ти ‘заслужити’ изражава идеју посмртне награде, удела.

Неоспорна је чињеница да су се словенске народне представе о рају обликовале под снажним утицајем хришћанства (Толстая 2009: 397а). Постоји чак мишљење да је сам појам раја био стран Словенима пре покрштења.¹² Ово наше скромно разматрање произашло из покушаја тумачења једног дијалекатског хапакса

надамо се да отвара одређене перспективе темељнијег и продубљенијег бављења темом „словенског раја“, као и да поткрепљује ваљаност старе и најшире прихваћене етимологије прасловенске речи, која је изводи из иранског, насупротив доцнијим, одреда натегнутим покушајима.¹³

¹¹ Уп. Цейтлин 986: 277. Занимљиво је да порода ‘рај’ употребљава и српски архиепископ Никодим у уводу свога превода јерусалимског типика из 1318, и то уз игру речи са породити у значењу ‘препородити’; на то место, које Лазар Мирковић није добро разумео и превео, љубазно ми је указао мр Виктор Савић, који ће о томе подробније писати (Трифуновић 2007: 2а; уп. XI).

¹² Индикативно је да у синтези Мошињског о традиционалној култури Словена (Moszyński) нема помена о рају. Извори за словенско паганство су по том питању штур и под сумњом да одражавају сразмерно позне стране (хришћанске, нордијске) утицаје. Визија „лепог, зеленог“ раја у Ибн-Фадлановом опису сахране руског великодостојника на Волги вероватно се односи на скандинавске Русе (Варјаге). У случају штетинског Триглава, чије су три главе његови свештеници по Ебоновом писању тумачили тиме да он влада трима царствима: небом, земљом и подземљем (infernū), таква интерпретација могла би бити секундарна; ипак, поређење са старопруском ромовском тријадом Перкун – Потримп – Патол, у којој је овај последњи био бог смрти чије се име тумачи као „подземни“ (уп. В. В. Иванов / В. Н. Топоров у МНМ 2: 293ab) указивало би на могућу балтословенску старину представе о подземљу као боравишту мртвих (уп. Лома 2002: 206 sq.).

¹³ Први ју је предложио Миклошич, а прихватио Фасмер. Преглед досадашњих тумачења дају Фасмер 3: 435 sq, Skok 3: 100b, Bezlaј 3 (1995): 145ab, Snoј 2003: 600a. Најскорије се одлучно у корист иранског порекла изјашњава Воруј 509ab. Није јасно да ли први део руског назива за (небеску) дугу радуга поред радуга изворно садржи реч рай или се само на њу наслонио (уп. Фасмер 3: 431, који облик са -й- сматра секундарним), али веза дуге са небеским рајем у словенском фолклору не исказује се само кроз широко заступљено веровање да је она пут или мост између земље и неба, односно раја (Белова 2009: 387b), него, у духу значења иранске речи, и кроз такође распрострањено везивање дуге за плодност поља и свако обиље (уп. блр. назив богатка, мак. виножито, веровање, забележено у источној Србији, да двојна дуга, тзв. близнац, предсказује крајем окренутим ка земљи овоземаљску летину, а оним окренутим ка небу летину на „оном свету“ (id. 388b). Посебан проблем представља везивање словенске представе о рају (по неким чак и самог назива *raј_) са источнословенском речју ириј, выриј и сл. ‘бајословна топла земља на југу, камо одлећу птице селице; птица селица’, чија је етимологија, а и прасловенска старина, спорна; њен могућ траг на словенском југу представља старосрпско лично име Ирица; о свему томе на другом месту.

Л и т е р а т у р а

Белова 2009 — О. В. Белова, Радуга, одредница у: СлавДрев 4: 386а-389b.

ЭССЯ — Этимологический словарь_ славянских языков, под редакцией О. Н. Трубачева, Москва 1974–.

Даничић — Ђ. Даничић: Рјечник из књижевних старина српских I-III, Биоград 1863-1864.

- Ивић 1985 — П. Ивић: Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје, друго издање, Нови Сад.
- Лома 2002 — А. Лома: Пракосово. Словенски и индоевропски корени српске епике, Београд.
- Лома 2004 — А. Лома: Димом у небо. Обред спаљивања мртвих у старим и традиционалним културама, са посебним освртом на паганске Словене, Кодови словенских култура 9, стр. 7-64.
- МНМ — Мифы народов мира. Энциклопедия, второе издание, Москва 1987-1988.
- Петровић 1988 — Д. Петровић: Топонимија Куча, Ономатолошки прилози IX, стр. 1-163.
- Реметић 1985 — С. Реметић: Говори централне Шумадије, Српски дијалектолошки зборник 31, стр. 1-555.
- СлавДрев — Славянские древности. Этнолингвистический словарь_ под общей редакцией Н. И. Толстого, Москва.
- Толстая 2009 — С. М. Толстая, Рай, одредница у: СлавДрев 4: 397a-400a.
- Трифуновић 2007 — Ђ. Трифуновић (прир.): Типик архиепископа Никодима, књ. друга, Београд.
- Цейтлин 1986 — Р. М. Цейтлин: Лексика древнебулгарских рукописей X-XI вв., Софија.*
- Benveniste 1979 — E. Benveniste, Le vocabulaire des institutions indo-europeennes 1-2, Paris.
- Boryś — W. Boryś: Słownik etymologiczny języka polskiego, Krakow 2005.
- Brandenstein/Mayrhofer 1964 — W. Brandenstein / M. Mayrhofer: Handbuch des Altpersischen, Wiesbaden.
- Chantraine — P. Chantraine, Dictionnaire etymologique de la langue grecque. Histoire des mots I-IV, Paris 1968-1980.
- EWAia — M. Mayrhofer: Etymologisches Wörterbuch des Altindoirischen I-II, Heidelberg 1992-1996.
- Frisk — H. Frisk, Griechisches etymologisches Wörterbuch I-III, Heidelberg 1954-1972.
- Loma 2008 — A. Loma: Les chants de l'au-dela. La poesie epique indo-europeenne et les lamentations funeraires, Зборник Матице српске за класичне студије 10, стр. 167-186.
- Macdonell 1898 — A. A. Macdonell: Vedic Mythology, Strasburg, repr. Delhi 2002.
- Moszyński — K. Moszyński: Kultura ludowa Słowian I-II, Krakow 1967-1968.
- MS — Monumenta Serbica, spectantia historam Serbiae Bosnae Ragusii, ed. F. Miklosich, Vindobonae 1858, репринт Београд 2006.
- Puhvel 1987 — J. Puhvel: Comparative Mythology, Baltimore / London.

- RJA — Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU I-XXIII, Zagreb 1880-1976.
- Sergent 2005 — B. Sergent: *Les Indo-Europeens. Histoire, langues, mythes*, nouvelle édition revue et augmentée, Paris.
- Schmitt 1967 — R. Schmitt: *Dichtung und Dichtersprache in indogermanischer Zeit*, Wiesbaden.
- SJS — *Slovník jazyka staroslověnskeho – Lexicon linguae Palaeoslovenicae*, Praha, 27/1974, 34/1981.
- Skok — P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*, Zagreb 1971-1974.
- Snoj — M. Snoj: *Slovenski etimološki slovar. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja*, Ljubljana 2003.
- Vasmer 1944 — M. Vasmer: *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, Berlin, репринт Leipzig 1984.
- Vaillant 1974 — A. Vaillant: *Grammaire comparée des langues slaves, t. IV: La formation des noms*, Paris.
- Widengren 1965 — G. Widengren: *Die religionen Irans (Die Religionen der Menschheit 14)*, Stuttgart.
- ZNŽOJS — *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, Zagreb 1896–.

SLAVIC PARADISE RECONSIDERED

Summary

Serbian dialect word *râčes(t)* ‘paradise’ from Montenegro is best explained as a local reflex of **raščest* < **orz-čest* ‘share’. The same idea is underlying the Common Slavic designation of the paradise, **raj*_, inseparable from Indo-Iranian **rāy-/rayi-* ‘goods, wealth, property’ (to Vedic *rāti* ‘gives, bestows’, cf. further Lat. *rēs, rei* ‘thing’) and, in view of its vocalism, most probably borrowed from Old Iranian. The word designates, in the Vedas as well as in the Avesta, goods bestowed by the gods to men, sometimes posthumously (cf. RV VIII 47, 7), often in connection to the root **bhag-* ‘to share’, and must have entered Slavic in such an eschatological context, together with the semantic shift of the latter from ‘share’ to ‘god’ (CSl **bogъ*), which is explained as well by Iranian influence (cf. Av *baya-*, OPers *baga-* ‘god’). Concretely, a divine allotment of the otherworld pastures to the deceased would have been meant, which suggest Old Indian, Greek and Hittite parallels. For missionary purposes, Cyril and Method translated Gr *paradeisos* (literally ‘enclosure’, also from an Old Iranian source) as applied to the Garden of Eden in the Genesis and to the celestial abode of the righteous (Luc. 23, 43; 2 Cor. 12, 4) in the New Testament, regardless of its basic meaning, by the pagan term *raj*_.